

DR. GRIGORE ANTIPA ȘI ARHIEPISCOP RAYMUND NETZHAMMER

Alexandru Ș. BOLOGA¹

bologa1813@yahoo.ro

ABSTRACT: Scientist Grigore Antipa is – together with Emil Racovitza and Ioan Borcea – the co-founder of Romanian Marine Sciences, more precisely of biological oceanography in Romania. His professional, scientific and organisational activity gave him a special appreciation and some of the most important official dignities. All culminated in his election as a full member of the Romanian Academy. At the same time, he maintained close relations with the members of the Royal House of Romania and with leading intellectuals, including foreign citizens, especially Germans. Among the latter was the Roman Catholic German-Swiss Archbishop of Bucharest, Raymund Netzhammer, founder of the Church of St. Basil the Great. His diary records his vision of the political, military and religious events in Bucharest during the years in which he exercised his priestly mandate; it also reflects the contact he had with Grigore Antipa during that time.

KEYWORDS: Bucharest/Romania, Einsiedeln/Switzerland, Grigore Antipa, Raymund Netzhammer, 1900–1924.

Grigore Antipa (1867–1944)

Grigore Antipa (Fig. nr. 1) este unul dintre oamenii de știință cei mai prestigioși ai României. Alături de Emil Racoviță și Ioan Borcea – fondator al oceanografiei biologice naționale. Naturalist, biolog, zoolog, ihtiolog, ecolog, oceanolog, doctor în științe biologice, profesor universitar, membru titular al Academiei Române. Întemeietor al școlii române de hidrobiologie și ihtiologie. Autor al monografiei *Marea Neagră* (1941) [1, 2, 3, 8]. Fondator și director al Muzeului Național de Istorie Naturală (București). Ctitor al Institutului Bio-oceanografic (Constanța) și al unei Stațiuni de cercetări biologice (Caliacra). Organizator, director general și inspector general al

¹ Doctor în Biologie, membru titular al Academiei Oamenilor de Știință din România, Secția Științe Biologice, președinte al Filialei CRIFST Constanța.

Fig. nr. 1 – Savantul Grigore Antipa

Pescăriilor Statului. Președinte al Comitetului de direcție al Administrației P.A.R.I.D. Consilier expert al Comisiei Europene a Dunării. Delegat Național, Vicepreședinte și raportor pentru întreaga Mediterană de Est: Marea Neagră, Marea Marmara și Marea Egee al Comisiei Internaționale pentru Explorarea Științifică a Mării Mediterane (CIESM) [5, 6, 7]. Membru al Institutului Oceanografic din Paris.

Numele său a depășit frontierele țării de origine, fiind recunoscut ca un savant de renume european [9].

Printre numeroasele personalități cu care savantul român Grigore Antipa a întreținut relații de stimă reciprocă s-a numărat și arhiepiscopul Raymund Netzhammer originar din Confederația Elvețiană (Elveția).

Raymund Netzhammer (1862–1945)

Raymund Netzhammer (Fig. nr. 2) provine din comuna urbană și localitatea de frontieră germano-elvețiană Waldshut-Tiengen, aparținând actualmente comunei Klettgau din landul Baden-Württemberg (Germania), născut *Albin Netzhammer*². În 1881 s-a alăturat abăției benedictine din Einsiedeln unde a obținut numele religios Raymund. La Chur, în 5 septembrie 1886, a fost consacrat preot.

Fig. nr. 2 – Arhiepiscopul romano-catolic Raymund Netzhammer

Mănăstirea Einsiedeln – Elveția

Din 1887 până în 1900 a predat la seminarul mănăstirii Einsiedeln din aceeași localitate (Fig. nr. 3) și în 1894/95 a fost viceguvernator al conventului. În 15 septembrie 1900 a călătorit la București, unde arhiepiscopul Joseph-Xavier Hornstein l-a instalat ca superior al seminarului său de preoți și l-a numit canonic de onoare. În 1902 s-a întors la Einsiedeln. Iar în toamna anului 1903 a venit *cellerarius* (administrator economic) la ateneul

² <https://de.wikipe-dia.org/wiki/Raymund-Netzhammer>

papal Sant'Anselmo la Roma și în 1904 a devenit rector al colegiului grec papal.

Mănăstirea Einsiedeln (Abbatia territorialis Sanctissimae Virginis Mariae Einsiedelnensis) cu biserica abației (Fig. nr. 4) și catedrala Adormirea Mariei și Sf. Meinrad din Einsiedeln este o biserică benedictină dispensată în comuna Einsiedeln din cantonul Schwytz. Abația reprezintă o secțiune însemnată pe *Calea lui Iacob*³ și ținta a numeroși pelerini.

Fig. nr. 3 – Localitatea Einsiedeln, cantonul Schwytz, Elveția

Madona Neagră din Einsiedeln din Capela harului constituie un punct de atracție pentru pelerini și turiști. Comunitatea numără circa 60 de membri. Mănăstirea nu este parte a unei dioceze, ci are statutul unei abații teritoriale. De la întemeierea din 1130, mănăstirea benedictină Fahr de la Zürich aparține abației Einsiedeln. Ca urmare abatele din Einsiedeln este totodată și cel al mănăstirii Fahr. Ele constituie împreună singura mănăstire dublă a Ordinului Benedictinilor din lume.

Fig. nr. 4 – Abația Einsiedeln

³ Calea lui Iacob constituie un număr de trasee de pelerinaj prin Europa întreagă, care au toate ca destinație mormântul presupus al apostolului Iacob de la Santiago de Compostela în Galicia (Spania). În primul rând prin aceasta se înțelege *Camino Francés*, axa din Evul Mediu mijlociu a Spaniei de Nord, ducând din Pirinei la Calea lui Iacob și care leagă între ele orașele regale Jaca-Pamplona-Estella-Burgos-León. Această rută, care așa cum se parcurge și astăzi, a luat naștere în prima jumătate a secolului al XI-lea. (<https://de.wikipedia.org/wiki/Jakobsweg>)

Arhiepiscopul Raymund Netzhammer și sejurul în România

La 16 septembrie 1905 Papa Pius al X-lea l-a numit pe Raymund Netzhammer arhiepiscopul Bucureștilor, mitropolit și *primas* latin al României⁴. Consacrarea episcopului din Sant'Anselmo i-a fost oferită de cardinalul Girolamo Maria Gotti OCD (Orden Carmelitarum Discalceatorum) la 5 noiembrie 1905, prefect al congregației pentru evanghelizarea popoarelor.

Între 1900 și 1902 R. Netzhammer predase deja la Academia Teologică din București.

În România, într-o ambianță multietnică de români, unguri și germani, el a inițiat o reorganizare a diocezei supraîndatorate. A reglementat finanțele și a dezvoltat o activitate de construcții intensă, printre care viitoarea biserică Sf. Vasile cel Mare și a fondat publicația *Revista catolica*, a cărei apariție a trebuit sistată în 1916 din cauza izbucnirii Primului Război Mondial.

El a întreținut relații strânse cu Dimitrie A. Sturdza⁵, academician, om politic, de patru ori prim-ministru al României între 1895 și 1909 și președinte al Academiei Române (1882–1884) și cu Casa Regală a României cu ascendență germană. Nu a putut împiedica intrarea României în război. După 1916, când majoritatea preoților catolici a fost arestată și instituțiile bisericești închise, a intervenit de mai multe ori la feldmareșalul Anton Ludwig August von Mackensen, cu care a avut o relație de prietenie.

Ca arhiepiscop „german” în România postbelică, Papa Pius al XI-lea i-a solicitat demisia în 1924.

În 14 iulie 1924 s-a retras din București și a fost numit arhiepiscop titular de Anazarbus în Asia Mică. În 23 iunie 1925 a devenit asistent al tronului papal și conte roman. S-a retras în 1927 pe insula Werd de pe Rin, la mănăstirea cu același nume, lângă Eschenz, în cantonul Thurgau, din Elveția. În 8 septembrie și-a sărbătorit profesia de aur. Acolo s-a dedicat cercetărilor sale arheologice și numis-matice.

Arhiepiscopul Raymund Netzhammer a murit în 18 septembrie 1945⁶.

⁴ <https://www.deutsche-biographie.de/sfz71217.html>

⁵ https://ro.wikipedia.org/wiki/Dimitrie_A._Sturdza

⁶ <http://www.benedictinerlexikon.de/wiki/Netzhammer.Raymund>

Catedrala Sf. Vasile cel Mare din București

Astfel, după cum este cunoscut, în 1909 Raymund Netzhammer a pus piatra de temelie a catedralei Sf. Vasile cel Mare din București, situată în strada Polonă nr. 50, prima biserică română unită cu Roma (greco-catolică)⁷, de rit bizantin român, din Regatul România (Fig. nr. 5).

Fig. nr. 5 – Catedrala Sf. Vasile cel Mare din București

Patronul bisericii este arhiepiscopul Vasile cel Mare, iar sărbătoarea de hram – 1 ianuarie; edificiul a fost ridicat și sfințit în 1909.

În 1909, de sărbătoarea sfinților Constantin și Elena (21 mai/3 iunie), arhiepiscopul romano-catolic R. Netzhammer a sfințit în acest loc piatra fundamentală a bisericii, asistat fiind de parohul românilor uniți din București, viitorul episcop Ioan Bălan și de prințul Vladimir Ghika. După doar 7 luni, în ziua de Sfântul Nicolae (6/19 decembrie), arhiepiscopul R. Netzhammer, sub jurisdicția căruia se aflau greco-catolicii din București, a sfințit biserica ridicată după planurile arhitectului Nicolae Ghica-Budești. Acesta a folosit ca model Biserica „Sfântul Gheorghe” din Baia, atribuită lui Ștefan cel Mare.

După ce s-a întârziat cât mai mult autorizarea construcției, prim-ministrul Ionel I.C. Brătianu îi spunea arhiepiscopului Netzhammer:

⁷ Comunitatea română unită din București a fost alcătuită inițial din români ardeleni stabiliți în capitala Țării Românești. Parohia Sf. Vasile fiițează ca persoană juridică din 1829. Nu avea un lăcaș propriu de cult, de aceea folosea capela romano-catolică din str. Călărăși. În 1893, în timpul *pastorației* viitorului episcop Demetriu Radu, pe atunci paroh al românilor uniți din București, a fost cumpărat terenul din strada Polonă nr. 194 (actualmente nr. 50), destinat construcției unei biserici. Achiziția s-a făcut pe numele Bisericii Romano-Catolice, deoarece autoritățile nu doreau ca Biserica Română Unită cu Roma să dețină proprietăți în Regatul Român. Numărul uniților transilvăneni stabiliți în capitală era estimat a fi între 5.000 și 10.000. (https://ro.wikipedia.org/wiki/Catedrala_Sfântul_Vasile_din_București).

„Biserici latine puteți construi din partea mea oricâte doriți, dar trebuie să vă spun în mod hotărât că nu ne-ar conveni deloc construirea unei biserici româno-unite”, autoritățile au impus drept condiție pentru zidirea bisericii, ca edificiul să nu fie ridicat la stradă, ci în curte. De aceea Biserica Sf. Vasile cel Mare a fost construită la o distanță de 30 m de stradă. La finanțarea lucrărilor au contribuit credincioșii greco-catolici din București, Arhiepiscopia Blajului, precumși biserica Romano-Catolică de București.

Arhiepiscopul a dezvoltat o preferință specială pentru studiul istoriei anterioare și timpurii a României și pentru numismatică. Casa lui a devenit un centru cultural și politic al capitalei României. În urma sejurului său în România a publicat *Aus Rumänien*, 2 vol. , 1909–13, *Die christlichen Altertümer der Dobrudscha*, 1918; *Die Lage der Kirche im besetzten Rumänien* (în *Katholische Monatsbriefe*, 35, oct. 1918); *Die Verehrung des Heiligen Menas [Mina] bei den Rumänen*, 1922; *Josef Molaioni, Missionsbischof in Bukarest 1825–47, Calinic Miclescu, rumänischer Landesmetropolit*, 1936; *Numis-matische Erinnerungen an Rumänien*, 1938 și *Bischof in Rumänien, Spannungsfeld zwischen Staat und Vatikan*, 2 vol. , editat cu un epilog de Nikolaus Netzhammer, 1995/96 (Jurnal 1905).

Alina Soroceanu evocă două publicații despre viața și opera lui Raymund Netzhammer: *Jurnalele* din termenul său de la București și *In verbo tuo* de Nikolaus Netzhammer⁸ (Fig. nr. 6).

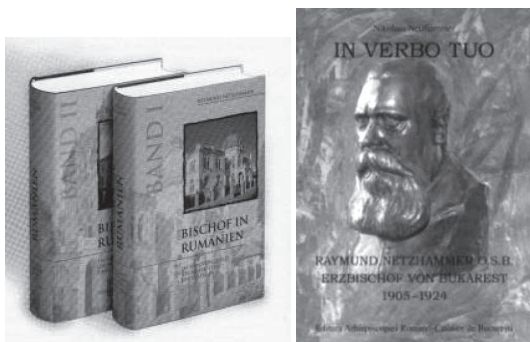

Fig. nr. 6 – Jurnalele lui Raymund Netzhammer și *In verbo tuo* de Nikolaus Netzhammer

⁸ <https://www.kulturforum.info/de/beitrag/371-1000634-raymund-netzhammer-erz-bischof-von-bukarest-1905-1924>

Regretatul profesor Ion Dumitrescu Snagov, din București, a spus despre el: *Msgr. Netzhammer – un intelectual german de factură aristocratică – un bun diplomat, o personalitate complexă – a servit biserica într-o manieră exemplară – a fost un bun geograf, fizician și matematician – el a fost lăudat în egală măsură pentru că a scris tratate, manuale și sinteze despre istorie. Mulți ani s-a dedicat arheologiei timpurilor creștine timpurii. El a avut relații strânse cu oameni de nivel european, cu bărbați care au determinat viața publică.*

Relația dintre Raymund Netzhammer și Grigore Antipa

Din cartea *Germanofilia – Elita românească în anii Primului Război Mondial*, a lui Lucian Boia⁹ Ed. Humanitas, București [4], editată și de Larissa Schippel și Julia Richter și publicată ulterior cu sprijinul Institutului Cultural Român, din capitolul II: Oameni – idei – atitudini, partea dedicată lui Grigore Antipa (1867–1944), în paginile 130–135, reies date și informații semnificative și interesante despre relația lui R. Netzhammer cu G. Antipa, îndeosebi felul în care arhiepiscopul elvețian l-a perceput pe savantul român germanofil, după studiile sale strălucite în Germania sub îndrumarea maestrului Ernst Haeckel. Iată câteva extrase din această lucrare.

<Atunci când liberalii s-au întors la putere în 1914, ministrul Agriculturii și Domeniilor Alexandru Constantinescu (*Porcul*) l-a demis pe Grigore Antipa de la conducerea Pescăriilor, și aceasta cu toate că Regele recomandase menținerea lui în serviciu. A rămas inspector general, o funcție superioară celeilalte, a cărei descriere de post era descrisă cam imprecis (*Monitorul Oficial*, 21 ianuarie 1914). Antipa a fost nemulțumit nu numai din motive personale, ci și din cauza alinierii antigermane a guvernului Brătianu, pe care n-o aproba. Când România a luat parte la evenimentele de război, s-a adresat Ministerului de Război, cerându-i să i se încredințeze o sarcină. Astfel a devenit membru al *Comisiei internaționale*, tocmai pentru că înclinația sa era cunoscută. Ca dovadă în acest sens este și o observație a arhiepiscopului R. Netzhammer: *Este liniștitoare vestea că filogermanului Antipa i se va încredința inspecția lagărului de internare din județul Ialomița. [...] De mult aparținea cercului meu de cunoștințe*

⁹ Lucian Boia (n. 2 februarie 1944, București, România) este un istoric român care a publicat extensiv în domeniul istoriei ideilor și a imaginarului. Cartea sa *Istorie și mit în conștiința românească* s-a impus ca reper în istoriografia română, oferind o gamă de interpretări noi și stârnind numeroase dezbateri. Boia publică atât în română, cât și în franceză. (https://ro.wikipedia.org/wiki/Lucian_Boia).

[11]. Cu toate că lui Antipa nu i-a reușit să-l convingă pe arhiepiscop că „internații”, în ciuda unor circumstanțe lamentabile, erau tratați bine. În mijlocul discuției a izbucnit o alarmă *care [a adus] nervii lui Antipa într-o confuzie considerabilă. El s-a înfuriat pe germani și îi certă, după cum nu l-am auzit niciodată certându-i pe germani. „Nu îi mai cunosc, nu îi mai cunosc, exclamă el în repetate rânduri! Astăzi iese la iveală bestia din ei, și ei sunt mai răi decât bulgarii grosieri și rămași asiatici în totalitate”* [12].

În cele din urmă nici aceasta nu era ceva serios, numai căderea nervoasă a unui savant care nu putea suporta atacurile cu bombe. Când Netzhammer l-a vizitat din nou, pentru a-i „mulțumi că a impus eliberarea unor preoți”, nu mai erau germanii vinovați, ci Regele Ferdinand: „*Este de fapt de neînțeles, că a declarat războiul.*” Mai presus de toate erau vinovați politicienii, care l-au determinat la aceasta: Antipa admite că „Regele a fost teribil de prelucrat de șefii de partid Brătianu, Take Ionescu și Filipescu, care își împărțiseră bine rolurile între ei”. Vinovatele principale ar fi fost femeile, mai ales Regina, Eliza Brătianu și Marta Bibescu. În totalitate „[el] *consideră războiul ca o operă feminină*” [13]. Departe de idealul național.

Atunci când capitala a fost evacuată, a preferat – și acest fapt era cunoscut și de Guvern după cum a clarificat ulterior – să rămână, pentru ca în calitate de director al Muzeului de Istorie Naturală și inspector general al Ministerului Agriculturii să-și îndeplinească îndatoririle și să apere ceea ce era de apărut. Probabil membri Guvernului nu voiau neapărat, să plece la Iași, îndeosebi pentru că relațiile sale bune cu germanii din București se puteau dovedi categoric utile.¹⁰

Antipa era convins că poate colabora foarte bine cu germanii.

O mărturie certă a aprecierii lui R. Netzhammer la adresa lui G. Antipa o constituie, pe lângă referințele din jurnalele ținute cu regularitate, articolul adresat cu ocazia sărbătoririi savantului la împlinirea vârstei de 70 de ani, *Die christlichen Märtyrer am Ister* și datat Eschenz (Elveția) în iunie 1937 [10], publicat în volumul aniversar *Grigore Antipa – Hommage à son œuvre*, care însumează 727 pagini [2].

Acest volum cuprinde 6 articole omagiale, 46 de contribuții științifice originale și 12 adrese oficiale, scrisori și telegrame de felicitare [8]. Ele se datorează unui număr de 56 autori, dintre care trei membri ai Academiei Române, reprezentând 12 instituții academice și publice românești și 18

¹⁰ <https://books.google.ch/books/Netzhammer+Antipa&source>

din străinătate – Austria, Elveția, Franța, Germania, Italia, Monaco, Marea Britanie și S.U.A.

Cu siguranță referințe¹¹ mult mai multe despre perioada petrecută de arhiepiscopul Raymund Netzoffer O.S.B. în România și relația lui cu Grigore Antipa ar putea fi găsite în însemnările făcute în *Jurnal*, redactate în două concepții. Jurnalul olograf intitulat „Vizite, călătorii, notițe” (KAE, B.36/1 până la KAE, B.36/7 și KAE, A.36/2 până la KAE, A.36/4) a fost început în 1900 și continuat până în anul decesului 1945. Cea de a doua ediție de tip jurnal cuprinde mandatul din București până în 1934 și există în două texte dactilografiate (KAE, B.36/8 până la KAE, B.36/20). Însemnările intitulate „Als Erzbischof in Rumänien. Tagebuchblätter. Fünf Bände” („Ca arhiepiscop în România. Foi de jurnal. Cinci volume”) au fost publicate de Nikolaus Netzhammer și Krista Zach în 1995/1996 pentru prima dată ca volumul „Publikationen” („Publicații”)¹². Jurnalele încă nu mi-au fost accesibile.

Concluzii

1. Savantul Grigore Antipa și-a desăvârșit studiile superioare și educația cu ajutorul unei burse regale la Jena, în Germania, având printre alți profesori pe ilustrul naturalist Ernst Haeckel, fondatorul ecologiei.

2. De-a lungul întregii sale vieți și cariere profesionale a dovedit o atitudine și înclinație evident pro germane atât în relațiile profesionale, în cadrul demnităților oficiale pe care le-a deținut, cât și în viața particulară.

3. Dintre numeroasele personalități ale intelectualității capitalei României, din familia regală și în afara ei, Grigore Antipa a întreținut relații și cu arhiepiscopul germano-elvețian romano-catolic de București, Raymund Netzoffer, ctitorul bisericii Sf. Vasile cel Mare din București.

4. Constatările, observațiile și mențiunile lui R. Netzhammer oferă o percepere proprie și o interpretare originală asupra perioadei istorice luate în considerare.

5. Fără îndoială accesarea și parcurgerea jurnalelor lui R. Netzhammer ar releva și alte aspecte inedite și interesante asupra epocii date și a relației sale cu G. Antipa.

¹¹ <http://www.klosterarchiv.ch/index.php>

¹² http://www.klosterarchiv.ch/archiv_detail.php.t=7

Bibliografie:

- [1] Antipa G., 1938. *Liste de publications de Mr. Gr. Antipa*, în *GRIGORE ANTIPA – Hommage à son œuvre, 10 décembre 1867–10 décembre 1937*, 379–392, 715–724.
- [2] Antipa G., 2010a. *Marea Neagră, vol. I. Oceanografia, bionomia și biologia generală a Mării Negre* (cu 6 hărți din care 4 colorate și 62 figuri în text, M.O., și Imprim. Stat., Impr. Națională, 1941, ediție nouă anastatică, B. Ștefanachi, Tipo Moldova, Iași, Cuvânt înainte de dr. Alexandru Ș. Bologa, 313 pp.
- [3] Antipa G., 2010b. *Marea Neagră, vol. I Anexă Hărți*, ediție nouă anastatică, B. Ștefanachi, Tipo Moldova, Iași, 5 hărți.
- [4] Boia L., 2014. *Die Germanophilen – Die rumänische Elite zu Beginn des Ersten Weltkrieges*, Larisse Schippel und Julia Richter (Hg.), Verlag für wissenschaftliche Literatur Frank & Thieme, Berlin.
- [5] Bologa A.Ș., 1993. *Romania and the International Commission for the Scientific Exploration of the Mediterranean Sea*, Noesis, 19, 129–138.
- [6] Bologa A.Ș., 2015. *Cercetarea marină românească și Comisia Internațională pentru Explorarea științifică a Mării Mediterane (CIESM)*. Rev. Pol. Șt. și Scientom., 4, 4, 325–328.
- [7] Bologa A.Ș., Marinescu A., 2002. *Romanian developmental contributions of E. Racovitza and G. Antipa to the scientific exploration of the Mediterranean Sea*. În *Oceanography History. The Pacific and Beyond*, K.R. Benson & P.F. Rehbock (Eds.), Univ. Washington Press, USA, 275–279.
- [8] Bologa A.Ș., 2017. *Volumul omagial GRIGORE ANTIPA – Hommage à son œuvre, 10 décembre 1867–10 décembre 1937*. Simpozion Jubiliar „150 de ani de la nașterea lui Grigore Antipa”, MNINGA, București, com. orală (PPS).
- [9] Bologa A.Ș., in press, 2021. *Selected writings from and about the prominent Romanian scientist Grigore Antipa*, Noesis.
- [10] Netzhammer R., 1938. *Die christlichen Martyrer am Ister*, în volumul omagial *GRIGORE ANTIPA – Hommage à son œuvre, 10 décembre 1867–10 décembre 1937*, 379–392.
- [11] Netzhammer R., 1995a, vol. I, 636, înregistrarea din 3 septembrie 1916.
- [12] Netzhammer R., 1995b, vol. I, 656, înregistrarea din 1 octombrie 1916.
- [13] Netzhammer R., 1995c, vol. I, 663 și urm. xxx, 1938, *GRIGORE ANTIPA – Hommage à son œuvre, 10 décembre 1867–10 décembre 1937*, M.O., Imprim. Naț., București, 727 pp.

Surse internet:

- [14] https://de.wikipedia.org/wiki/Raymund_Netzhammer
- [15] <https://de.wikipedia.org/wiki/Jakobsweg>
- [16] <https://www.deutsche-biographie.de/sfz71217.html>

- [17] https://ro.wikipedia.org/wiki/Dimitrie_A._Sturdza
- [18] http://www.benediktinerlexikon.de/wiki/Netzhammer,_Raymund
- [19] https://ro.wikipedia.org/wiki/Catedrala_Sfântul_Vasile_din_București
- [20] <https://www.kulturforum.info/de/beitrag/371-1000634-raymund-netzhammer-erzbischof-von-bukarest-1905-1924>
- [21] https://ro.wikipedia.org/wiki/Lucian_Boia
- [22] <https://books.google.ch/booksNetzhammer+Antipa&source>
- [23] <https://www.klosterarchiv.ch/index.php>
- [24] https://www.klosterarchiv.ch/earchiv_detail.php=7